

(„Mostan színtelen / tintáról álmodtam.”), s igazából nem tudok mit kezdeni az 1948-ra datált *Tisza* s Fehér Ferenc 1960-ra datált, *Tenger* című versének gyanúsán túlzott egybecsengésével. L.:

Fehér Ferenc: Tenger

Magába zárja, ami kincs,
partjára veti a szennyet.

Két hétig tétován
ringatott engem.

Weiss Zoltán: Tisza

Nem tenger,
magába rejti,
ami kincs,
partjára veti
a szennyet.

Két hétig
tétován
ringatott
engem . . .

Filológiai rejtély? Én nem tudok a nyomába eredni.

Ha végkövetkeztetést kívánok levonni a Salom verseiből, a költemények alapján azt kell megállapítanom, hogy bármely műfajban írjon is bárki (író, költő, drámaíró), a mű (esztétikai) végeredménye, súlya, értéke nem a megidézett mítoszon múlik. Azaz, mint Nemes Nagy Ágneset idéztem írásom elején: „semmit sem jelent az ember saját költészetére nézve”. Maga a pretextus nem emeli meg azt a szövegvilágot, amely maga sem tudja magát lírai, esztétikai magaslatokba emelni. A Salom című verseskötetben én egyetlen olyan költeményt sem találtam, amely a líra egébe emelt volna. (Mellesleg jegyzem meg, hogy a kötethez csatolt önéletrajz-féleléség sem egy folyamatosan vállalt költői pályáról győzött meg. A szerző egészséges önkritikájára vall, hogy olyan alkotónak tartja magát, aki a „színház mellett pótcselekvésként” festeget, írogat – „verset . . . prózát . . . drámát . . . vígjátékot . . . és sok mindent.”) E verseskötet mögött azon szerzői szándékot, gesztust vélem felismerni, hogy ha már ott ez a fióknyi vers, a több évtizedes versanyag, hát ne menjen veszendőbe, gyűjtsük össze egy kötetbe. A szerzőnek a város amatőr színjátszását több évtizeden át irányító és életben tartó (rendezői, színészi, szervezői stb.) gyakorlata és érdemei azonban nem plántálhatók át és nem kamatoztatathatók egy más műfajban, művészeti ágban.

HARKAI VASS Éva

„AZ ÁLOM OLYAN, MINT A BÜVÉSZ CILINDERE”

Csáth Géza: *Az álmodás lélektana*. Ismeretlen elmeorvosi tanulmányok. LAZI, Szeged, 2001

„Mi az álom? A lélek kósza ábrándozása vagy a jövőbe és a múltba való elröplése?”

Ezzel a kérdéssel indítja Csáth *Az álom* című esszéjét. A választ Freud *Álomfejtésében* találta meg. Mivel „a hétköznapi ember számára az álom a földi akarat által befolyásolhatatlan természetfölötti világa, birodalma a fantasztikumnak; Freud számára viszont

kulcs az emberi tudat titkos rekeszeinek felnyitásához”. (Szajbély Mihály: *Csáth Géza*. Gondolat, Budapest, 1989)

Tehát a bécsi mester álomértelmezését és mélylélektanát foglalja össze a kötetben. Csáth Géza orvostudomány és irodalom között oszcilláló látásmódja az írásokban kiegészíti egymást. Ész és ihlet együtt keresi a választ az emberi lélek titkaira.

Az ismeretlen elmeorvosi tanulmányokat tartalmazó gyűjtemény kiegészítője a Csáth-életműsorozat hatodik, *Egy elmebeteg nő naplója* című kötetének. Dér Zoltán az írások közreadója kísérelő tanulmányában leírja, hogy a közzétett nyolc írásból öt itt jelenik meg először. Az írások 1911 és 1913 között keletkezettek, amikor Csáth a Moravcsik-klinikán dolgozott.

Az *álom* című kötetnyitó esszé előzőleg már megjelent. De ennek az írásnak itt a helye, *Az álmodás lélektana* című gyűjtemény élén. A kötet bravúros felépítése megköveteli a nyitópozíciót. Ez egyrészt a tematika, másrészt a keretfunkció terén nyilvánul meg. A kérdés-felelet vázú (Freud előadásait imitáló) esszé, ahogy a műfaj is diktálja, szépirodalmi vonásokkal is felruházott. Hasonlatokba, megszemélyesítésekbe „öltözteti” Freud tanait („Az álom tartalma egy sziklatömbhöz hasonlít, amelyből az álomfejtő vésőjének ki kell bányásznia az igazi gondolatát, lényegét”). Szakzsargont mellőzve, mindössze néhány alapterminust von be a pszichoanalízis szótárából (a szakemberek egy része ezt hiányos tudásának, tájékozatlanságának minősíti, a recenzió írója viszont nem kompetens e téren, ezért az irodalmi momentumokra igyekszik reflektálni). Ezért irodalmi olvasmányként is élvezetes. A kötetzáró *Generish Antal* című orvosi portré, a tanítvány lelkes, szinte lírai visszaemlékezése a „Szókratész-arcú” mesterre. A külső leírás átfolyik a patológus bölcseleteinek felidézésébe. Az esszé zárószakasza a hálaadás ritmikus reprezentálása („A ma élő orvosi nemzedék (...) nem fogja elfelejteni az ő rideg kedvességét (...) Nem fogja elfelejteni csoszogó járását (...) Nem fogja elfeledni fekete szalonkabátját...”). Az érzelmeiktől átfűtött köszönetmondás az olvasóhoz intézett összefoglalásban kulminál („Próbálja már most az olvasó – aki őt nem ismeri – jól átgondolni, hogy mit jelent ez. Reá kell jönnie, hogy a legfőbb, legértékesebb dicséret, amit tanárról el lehet mondani.”). Tehát, a jó érzékkel megválasztott, szépirodalom felé hajló nyitó és záróesszé biztosít keretet a klinikai tanulmányoknak (melyek maguk sem mentesek az irodalmi vonásoktól, persze nem olvashatók szépirodalmi alkotásként). A keretfunkció betöltése mellett *Az álom* című esszé zárószövegi témányitó/indító szakaszak is tekinthetők: „majd elmondom, hogyan kell álmokat fejteni. És el fogok mondani és meg fogok magyarázni néhány érdekes álmot”.

És Csáth valóban ezt teszi a következő hiányosan előkerült tanulmányban, melynek a kiadó a *Freud nézetei az álmodás lélektanáról* címet adta. Olvasmányos leírását, rövid összefoglalását kapjuk *Freud Álomfejtés* című könyvének. Csáth misztikus tereknek, a lélek mélyrétegeinek a felfedezésére invitál. Elmagyarázza, mi az álom, hogyan működik. Tipikus álmok leírását és analízisét adja (álom kedves hozzátartozónk haláláról, a meztelenség kényelmetlen érzése, repülés). A felsoroltak mellett Freud néhány álma és annak „megfejtése” képezi a tanulmányt. Csáth művészenje a „példatárból” nem hagyhatott ki irodalmi vonatkozású esetet sem: Shakespeare és Hamlet analízise.

A gyűjtemény kuriózuma az a három, Moravcsik Ernő által frott levél, melyet e kötetben olvashatunk először. Csáth Géza Moravcsik professzor tanítványa volt a Magyar Királyi Tudományegyetem Elme- és Idegkórtani Klinikáján 1909 és 1913 között, ekkor

ismerkedett meg Freud tanaival. A professzor levelei kettejük kapcsolatára derítenek fényt. A három levél a szakmai támogatás mellett az őszinte aggodalom tanúbizonysága a mester részéről („Mind ezt vegye a jó akaratú professor tanácsának és megjegyzésének, a ki működését mindig méltányolta és méltányolni, és irányítani kívánja [és pedig szívesen teszi] a jövőben is.”). A professzor teljes támogatásának hiteles dokumentumai fényt derítenek arra (is), hogy Csáthnak (a morfinistának) nem a pszichoanalízis miatt kellett elhagynia az intézményt.

Csáth Géza mindig újat megismerni vágyó alkotó volt. Nem állt meg a klasszikus pszichiátria eszközeinél, így fedezte fel a pszichoanalízist. De Freud mellett Jung és Bleuler munkássága is beépült az *Elmebetegségek pszichikus mechanizmusa* című tanulmányában bemutatott rendszerébe. Ettől függetlenül, Moravcsik professzor iránti tisztelete jeléül megírta elismerő dolgozatát a mester vizsgálati módszeréről, mondatasszociációs analíziséről, mely *A Moravcsik-féle asszociációs vizsgálatok a pszichiátriai diagnosztikában* címmel olvasható az új kötetben.

Csáth hisztériáról szóló tanulmányának csak első és második része volt ismert. Egy eddig ismeretlen, harmadik résszel bővült az írás. Így teljes terjedelemben olvasható, persze, ahogy Dér Zoltán írja, „tartalmánál fogva inkább a téma bevezetőjének tekinthető, mintsem lezárásának.” Csáth, a pszichoanalízis segítségével, megvilágítja a személyiség tudatos és tudatalatti rétegét. Bemutatja a lélek törvényeit, életoptimumra való törekvésüket. Minden szervünk, így a lelkünk is a túlélésre irányul. „Az álom, a fantáziálás, a művészi alkotás, a hallucináció (...), mint az összes izommozgások, azt a célt szolgálják, hogy a szervezetet fenntartsák.” Bármennyire paradoxnak tűnik, az öngyilkosság is ezt teszi: „Az öngyilkosság olyan életjelenség, amely az élni akarásnak a legmarkánsabb megnyilvánulását képviseli.” Talán, magyarázat lehet ez a néhány sor Csáth és általában a művészek tragikus halálára? „A magasabb rendű éleslátással bíró alkotók tulajdonképpen áhitott szabadságukra lelnek, ha lelki érzékenységük fokozottsága miatt az öngyilkosság által kilépnek ketrecükből.” (Balogh Tibor: *Egy fiókos ember labirintusai*. Tiszatáj, 1997. február)

A kötet Utószavában dr. Sági Zoltán neuropszichiáter és pszichoterapeuta az írások szakmai szempontú elemzését adja, és a hisztéria mai hely(zet)éről és kezeléséről is beszámol.

Tehát, Csáth, a kötet révén, a pszichoanalízis rövid összefoglalását adja. A kutatásokban meg akarja mutatni azt, ami a „leglényesebb”. (A *Menyiben megcáfolhatatlanok az analitikai pszichológia tanulságai, és hol kezdődik a teleológia?* című tanulmánya teszi ezt legpregnánsabban.) Az írások a pszichoanalízis fontosságát hangsúlyozzák, nem véletlenül, hisz a freudizmus felmérhetetlen hatást gyakorolt a lelki betegségek kezelésére. Alap kategóriái a mindennapi gondolkodás szerves részeivé lettek. „Az analízis révén az elme kórtan ismét megtalálta kapcsolatát a való élettel” – írta Ferenczi Sándor *Az elmebetegségek pszichikus mechanizmusa* című könyv ismertetőjében. (Csáth Géza: *Egy elmebeteg nő naplója*. Összegyűjtött elmeorvosi tanulmányok. Negyedik kiadás. Szerkesztette és sajtó alá dolgozta Szajbély Mihály. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1998.) Ezt érezte meg, szinte elsőként a századforduló Magyarországon Csáth nővumok iránt oly fogékony lelke. Életművének útmutatójává választotta a pszichoanalízist. Kései novelláinak interpretációs kulcsát adják a freudi tanok, s végül írásra való képtelenségét is a felfedezett módszer indukálja. Vagyis, az analízis motiváló és gátló tényező, az ember egészséges

és nem az, mert „immunisnak senki sem mondhatja magát”. Poláris pontok, melyek a misztikum birodalmába vezetnek. A kötet nyújt némi fogózót lelkünk útvesztőiben. De nem akárhogyan, az írások nem „tompítanak” szakzsargonnal, az alapterminusok a megértés akadályozása nélkül, beépülnek a dinamikus, sokszor irodalmi szöveg helyekkel átszótt munkába.

És ki tudja, mit álmodunk holnap?

„Valamennyien úgy vagyunk, mint a görög tragédiák kórusa, amely folytonosan a sors kiszámíthatatlan esélyeit emlegeti, azt, hogy senki se tudja, mi vár reá.”

HUSZTA Rózsa

VOLT-E ÉLET A FÖLDÖN A KUKORELLYÉK ELŐTT?

Orbán Ottó: *Boreász sörénye*. Rajzok és falfirkák. Magvető, Budapest, 2001

*„Távlat és pontos közelkép, egyikük nélkül sincs vers.
És nincs, tisztelt uraim, bármily fájdalmas is ez, jövő.”
(Megy-e előbbre majdan fajzatom? 108.)*

Orbán Ottó új kötetéről (Orbán-kockásról?) egyes szám első személyben kell írnom, egyébként hűtlen lennék mindahhoz, amit elolvastam. Még a megszólított Boreászhoz, az oroszlánhoz is. De ő most vadászni indul, hiszen oroszlán.

A rajzokat és falfirkákat gondosan elkülönítő kötet (a műfajt mindkét rész elején – „mottóként” – definiálja a szerző) valójában az „így beszéltek ti” – „így beszélek én” szétválasztó gesztust emeli ki. Az irodalom beszédét legjobban ismerő szépfő, a „mesterség” szakavatott és ironikus üzdje ugyanis a szövegről beszélő irodalomtudósokat bírálja és parodizálja, de természetesen az „így írtok ti” elve sem marad ki a kötetből. Nem is maradhat, hiszen a szerző a szövegközi térből nem léphet ki. A rajzok sorrendje a magyarság történelmi analógiájára épül: honfoglalás, kalandozás, bezárkózás. Az utóbbi a betegséggel, a titokzatos Parkinson-kórral és az ezzel kapcsolatos önértelmezéssel, a hétköznapi heroizmusának felismerésével függ össze. Legfőképpen azonban a költészet mitológiájával, amelynek megfejtésével hiába is próbálkozik az íróból, tudósokból, akadémikusokból álló gépezet. Az önmitológia a tágabb mitológiába illeszkedik be. Az alapkérdésekre nincs pontos felelet. Rejtély, hogy mi működteti a verset, mi működteti a költő-ént, és megfajthatatlan, hogy ki „diktálja” a szöveget. A tudóspukkasztó „rajzok” a mai irodalomtudomány nyelvét/beszédét és a magaslatra emelt posztmodern hegemoniáját kérdőjelezi meg, amely megfelel a irodalom legfontosabb jellemzőjéről, az egyéni „teremtésről” és nézőpontról. „Az irodalmat nem iskolák és csoportosulások írják – állapítja meg Orbán Ottó –, hanem írók, szerencsés esetben egyéniségek, akik maguk döntenek el; hogy milyen sorrendben vágják le a sárkány hét fejét.” Mindez a „posztmodern” szellemében szövegi le a szerző, ironikusan utal tehát a tudósok mulasztására. Az idézett *A magyar-magyar csúcsról* című írás továbbviszi a gondolatmenetet: „Az irodalom nem vár hivatásos történetíróira, írja ő a maga történetét, legfőképpen nem betűkkel, hanem *kottafejekkel*. Nádas Péter mondatából kihangzik egyebek közt a Thomas Manné, Kertész Imréből inkább a Kafkáié, Esterházyéból a *Világirodalmi Lexikon* plusz Ernst Jandl és Thomas Bernhard (az itt nem említettekkel jelentkezés a hátsó